

Marco Traverso: *Esercito Romano e società italiana in età imperiale I. I documenti epigrafici.* Università degli studi di Genova, Dipartimento di scienze dell' antichità, del medioevo e geografico-ambientali. Serta antique et mediaevalia X. Roma 2006. 325 str.

Pred nami je zanimivo prozopografsko delo, v katerem se združita vojska in municipalna uprava v Italiji cesarske dobe. Municipalne funkcije so namreč pogosto opravljali odsluženi vojaki; posebno še, če so že v vojski opravili kariero, je bilo udeleževanje v upravi domačega mesta njeno logično nadaljevanje. Pot pa je bila lahko tudi obrnjena, torej najprej municipalna uprava in šele nato vojaške funkcije. Napredovanje v upravi je bilo namreč razmeroma omejeno, zato je marsikateri vitez (*eques*) videl edino možnost za napredovanje v vojski, kjer se je po upravnih funkcijah lotil poveljevanja manjšim enotam (alam, kohortam) v skladu s potekom viteške kariere (*cursus honorum*). V kratkem uvodnem poglavju avtor predstavi nekaj vidikov zgoraj omenjene dvojnosti (vojska/municipalna uprava). Pri tem se ne more izogniti poteku viteške kariere in zakonitostim, po katerih se je morala ravnati. Poglavje je predvsem jedrnat pregled že znanih dejstev, ki se tičejo obravnavane snovi.

Drugi, osrednji del knjige je katalogni pregled epigrafskega gradiva v Italiji, ki je zasnovan zelo sistematično. V katalog so zajeti vsi napisi v Italiji, na katerih so izpričane vojaške funkcije v kombinaciji s tistimi v lokalni upravi. Katalog se začne z *regio I* in nadaljuje do *regio XI*, v vsaki regiji so napisi razvrščeni po mestih, kjer so jih našli, mesta pa si sledijo po abecednem vrstnem redu. Pri posameznem napisu je izpisano ime posameznika, ki mu je napis posvečen, in je za to prozopografsko raziskavo ključnega pomena. Sledijo glavne objave napisa (*CIL, ILS* in druge), za tem transkripcija napisa in kot zaključek še kratka razlaga opravljene kariere. Tej je dodana samo še datacija, ki je, kot je običajno, okvirna. Avtor se praviloma izogiba datiranju z navajanjem stoletij (desetletij ...), veliko raje govori o dobah posameznih (ali več) cesarjev. Napise tako postavlja v avgustejsko, flavijsko, v dobo Hadrijana, Antonina Pija in drugih. Ta način se izkaže za zelo pripravnega, v večini primerov napisov tako ali tako ni mogoče natančneje časovno opredeliti, zato obdobje, ki ga poimenujemo po cesarju (cesarjih), pove več kakor sama številka. Med veliko množico napisov, ki ustrezajo obema kriterijema, pa se najde tudi nekaj natančno datiranih napisov (datacije po konzulih).

Posebej nam pritegne pozornost *regio X*, kamor je sodil tudi precejšen del slovenskega ozemlja. Največ napisov je iz Ogleja (*Aquileia*), za nas pa so zanimivi predvsem še tisti iz Trsta (*Tergeste*), Poreča (*Parentium*) in Pulja (*Pola*). Napisov iz Emone ni mogoče zaslediti, kar je tokrat dejansko posledica dejstva, da tovrstni napisi v Emoni niso izpričani, in ne tega, da je avtor ne bi prišteval k Italiji.

Sklepne misli in zaključki v tretjem poglavju predstavljajo kratek komentar (na 12 straneh) k zbranim napisom Italije, ki so prispevek k preučevanju vojaške zgodovine na eni strani in municipalne uprave na drugi. Določnemu kriteriju ustreza nekaj čez štiristo napisov, ki izvirajo iz Italije v cesarski dobi. Od tega dve tretjini predstavljajo viteški uradniki, preostali so drugi vojaki s karierami: primipili, centurioni, veterani ... Največ jih je iz prve regije, sledita šesta in deseta. Nekoliko manj kot polovico je mogoče datirati v julijsko-klavdijsko dobo; od 2. st. naprej proti 3. pa se ugotavlja upadanje tovrstnih napisov. Katalog napisov bo osnova za razne študije, ki jih bo mogoče opraviti v prihodnosti. Bistvenega pomena bodo pri tem nove ugotovitve o poteku karier (*cursus honorum*), predvsem viteških, pri katerih je pogosto prihajalo do prepletanja vojaških in municipalnih funkcij. Zakaj in v katerih primerih je do tega prihajalo, bo tema, ki jo bo mogoče osvetliti predvsem s pomočjo v tem katalogu zbranih napisov. Nastavke temu delu je napravil že avtor sam, podrobnosti čakajo na obravnavo v bližnji prihodnosti. Zanimive pa bi bile tudi primerjalne študije

s posameznimi oziroma skupinami provinc (npr. donavske, galske, vzhodne idr.), vendar bi bilo potrebno kot predpogoju temu najprej napraviti kataloge tovrstnih napisov po provincah in se šele nato lotiti primerjanja.

Delo, ki ima posebno težo tudi kot prispevek k prozopografski posameznikov, se zaključuje z okoli petdesetimi stranmi bibliografije in indeksov. Kakor velja za zbrane napise, da tvorijo osnovo za nadaljnja izvajanja, lahko podobno trdimo tudi za zadnji del knjige.

Julijana VISOČNIK

Maria Federica Petracchia (ur.): *Camillo Ramelli e la cultura antiquaria dell'Ottocento.* Studia archaeologica 149 / Sentinum 11. "L'Erma" di Bretschneider, Roma 2006. 158 str., ilustracije.

Kjer sta danes mesti Fabriano in Sassoferrato (za arheologijo tega območja skrbi Zavod za zaščito kulturne dediščine v Markah, znanstveno pa se z njim ukvarjajo raziskovalci univerz v Genovi in Urbinu), so v rimski dobi cvetela mesteca Sentinum, Tuficum in Attidium. V prvi polovici 19. stoletja je tu deloval znameniti italijanski starinoslovec Camillo Ramelli iz Fabiana, ki se je ukvarjal z lokalno zgodovino in starinami širšega območja, med drugim pa predvsem tudi z antično zgodovino, zbiranjem rimskih napisov (epigrafiko) in numizmatiko, ter gojil stike z najodličnejšimi učenjaki in posebej epigrafiki svojega časa, kakršni so bili Bartolomeo Borghesi, Wilhelm Henzen in Adolphe Noël des Vergers. Družina Raccamadoro-Ramelli hrani bogat arhiv njegovih rokopisov, ki ga je dala na razpolago raziskovalcem z univerze v Genovi, kjer se že hrani manjši del Ramellijevega arhiva. Pričujoča knjiga je ovrednotenje njegovih spisov, ki se dotikajo predvsem rimske zgodovine in epigrafike. Uredila jo je prof. Maria Federica Petracchia, pomembne prispevke pa sta poleg nekaterih drugih napisala tudi mlada raziskovalca na Oddelku za antične in srednjeveške študije genovske univerze, Maria Tramunto in Marco Traverso.

Po treh predgovorih izpod peres županov Fabiana in Sassoferrata ter direktorja Uprave za dediščino v Markah in po uvodu urednice knjige sledi poglavje, ki prinaša življenjepis tega znamenitega meščana Fabiana, ki se je v svojem mestu udeleževal tudi družbenopolitično. Rodil se je v meščanski družini leta 1804, umrl je v rodnem mestu, star komaj 51 let. Bil je dober učenec in študent in se je že zgodaj zavzelo zanimal za preteklost, polpreteklost in tedanja dogajanja v svojem mestu in širši okolici. Bil je izjemno načitan, zato so se meščani nanj obračali za nasvete in pomoč v najrazličnejših situacijah; med drugim je bil zelo dober umetnostni zgodovinar, preučeval je nekdanje slikarje in druge umetnike svojega mesta, napisal je zgodovino izdelovanja papirja v Fabianu, kjer je imela ta dejavnost dolgo tradicijo, pisal je tudi (priložnostne) pesmi in sprejemal obiske tujcev. Pri 25 letih se je poročil, kar je bilo zadnje večje prijetno obdobje njegovega življenja, ki so ga zaznamovali predvsem žalostni dogodki; med drugim mu je težko zbolela žena, umrli so mu štirje otroci in dva brata.

Pri 23 letih je dobil licenco za profesorja filozofije in nato še matematike in fizike. Celotno življenje je deloval kot odličen pedagog, ki je bil med dijaki zelo priljubljen. Bil je vsestransko izobražen in leta 1844 je postal član lokalne Akademije (ki je bila ustanovljena leta 1530) in nadzornik za varstvo spomenikov. To mu je dalo možnost, da je deloval prek mej svoje ožje domovine in se s tem "otresel provincializma". Njegova dejavnost mu je prinesla članstvo v mnogih drugih akademijah, od prestižne "Dei Lincei" v Rimu do "degli Incolti" v Cingoliju. Reševal pa je tudi najrazličnejše krizne situacije, med drugim krizo, ki je v mestu izbruhnila nedolgo pred njegovo smrtjo leta 1854, ko je zaradi pomanjkanja žita nastopila huda lakota in nato upor revnega prebivalstva. Sprejel je upornike in jih pomiril ter